

ספר

מפתח עירובין

במסכת

עירובין

ע"ל סדר הדף

סיכום שיטות הראשונים האחרונים והפוסקים
ביאורים הערות ומראה מקומות

חובר בעזרהו"ת החונן לאדם דעת ע"י

מנחם בן הר"ר ישעיהו הכהן ז"ל מו"שקוביץ

בני ברק

שנת ה'תשע"ב

הקדמה

יתברך הבורא ויתהלל היוצר שנתן לנו תורתו תורת אמת וצווננו לעסוק ולהגות באמריה, ומודה אני לשמו ית' בכל לבב בסוד ישרים ועדה על שהגדיל עלי חסדו וזיכני להוציא לאור חיבור זה בעניני מסכת עירובין.

מטרת החיבור היא להביא בקצרה את עיקרי שיטות הראשונים והאחרונים והפוסקים ויסודות הענינים הנדונים בסוגיות החמורות של מסכת עירובין, בתוספת הערות והארות קצרות הנדרשים להבנת הדברים, והכל מחולק לפי נושאים תוך שימת דגש מיוחד להביא הדברים בשפה פשוטה וברורה.

תחילתו של חבור זה היה ביוזמתו של הרב הגאון רבי יעקב יוסף מן שליט"א ראש הכולל של האכסניה של תורה ישיבת "בית הלל" המעטירה, שהטיל עלי מלאכה זו בזמן לימוד מסכת עירובין בכולל.

והדבר פשוט דאין בכוחו של אדם אחד וק"ו למיעוט ערך כמוני להביא לפני עמלי התורה ות"ח מופלגים אשר ביני עמודי דבי מדרשנו תמצית דברי רבותינו ויסודות הענינים והכל כאמור מחולק לפי נושאים ובשפה ברורה, אלא דהחוט המשולש, זכות האברכים שליט"א החפצים לדעת התורה לאמיתותה, זכות ראש הכולל שליט"א המוסר נפשו ולא חוסך כל מאמץ למען יעלו האברכים בתורה וביראה, ומעל הכל גבוה מעל גבוה זכותו של ראש הישיבה הגאון הגדול ר' מרדכי לייב מן זצלה"ה שכשם שבחיינו זכינו שידריכנו בדרכי התורה והמוסר והיה לנו כאב וכדמות ממנה למדנו תורה ועבודת ד' מה היא, ודאי שפועל הוא במרומים לסייענו בכל המישורים, וגדולים צדיקים במיתתם מבחייהם, כל זה עמד לסייעני להביא חיבור זה לעולם.

התודה והברכה לראש הכולל והאברכים שעודדו אותי בכל שלבי הכתיבה, וכן טרחו להעיר ולהאיר בע"פ ובכתב הרבה הערות נכונות להגדיל תורה ולהאדירה, ואבקש גם מהלומד היקר, שאם ימצא בספר דבר הטעון תיקון, שיעמידני על טעותי, כי כל הערה והארה מתקבלת בברכה כי מתוקה האמת ומשמחת עד מאוד.

והודאה וברכה מיוחדת לאימי מרת ברכה תחי' וחמי הר"ר איתן נח קאהן שליט"א ורעיתו העומדים לי ולמשפחתי לתמכנו ולסעדנו כל הימים, וכן ברכה והודאה מיוחדת לרעייתי מרת חיה תחי' אשר שלי שלה הוא, בהיותה מוסרת נפשה לאפשר לי לעסוק בתורה מתוך מנוחת הנפש, וכן לגדל את בנינו ובנותינו לתורה ויראת שמים טהורה.

ואסיים בתפילה ובתחינה לנורא העלילה, שכשם שזכיתי שהחיבור הזה התקבל באהבה מרובה וגרם להתעוררות עצומה בלימוד מסכת עירובין בבית מדרשנו ובעוד כוללים, כן יוסיף ויתקבל הוא באהבה אצל תופסי התורה בכל אתר ואתר, ואזכה להתחיל ולסיים מסכתות וספרים אחרים, ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה, וכן נזכה לגדל את כל צאצאינו לתורה וליראת שמים טהורה, ולא תמוש התורה מפינו ומפי זרעינו עד עולם, ונהיה לנחת רוח ולרצון לפניו ית' אכ"ר.

מנחם הכהן מושקוביץ

תוכן ענינים מפורט

פרק ראשון - מבוי שהוא גבוה

דף ב' א' / הערות במתני' (פרק א' - א')

א. בענין שם מבוי ב. דין מקום שמוקף ג' מחיצות מדאורייתא קודם תקנת חז"ל
ג. הטעם שאסור לטלטל במבוי שאינו מתוקן ד. בענין תיקון לחי וקורה לדעת
הרמב"ם ה. בקושית הרעק"א ובענין לחי משום מחיצה ומשום היכר ו. לחי במבוי
שגבוה מעל כ' ז. קורה בין כותלי המבוי ח. אמאי קורה ע"ג מבוי לא מהני מדין
צוה"פ ט. אמאי ברחב מעשר ימעט י. אמאי לא קתני דצוה"פ מעל כ' אי"צ למעט.

דף ב' א' ב' / במחלוקת חכמים ורבי יהודה (פ"א - ב')

א. גדר התיקון לרב ב. בקושית הגמ' דנילף משער החצר ג. הקושיא מדלתות
ד. ביאור הקושיא מצוה"פ.

דף ג' א' / בענין אמלתרא וקורה רחבה ד' טפחים וז' טפחים (פ"א - ג')

א. ענינים שונים גבי אמלתרא ב. בענין קורה רחבה ד' טפחים וז' טפחים.

דף ג' א' ב' / מחלוקת ר"י ורבנן, חלל מבוי וסוכה, קורה וצוה"פ למטה מ' (פ"א - ד')

א. שיטת הראשונים בביאור מחלוקת ר"י ורבנן ב. בענין חלל מבוי וסוכה תנן וקורה
למטה מעשרה ג. בטעם שאין מועילה קורה למטה מעשרה ד. בענין מקצת קורה
בתוך י' וצוה"פ כפחות מ'.

דף ד' ב' ה' א' / שמעתא דמבוי גבוה מכ' ובא למעמו (פ"ה - ה')

א. ביאור המחלוקת באוקימתא הראשונה ב. ביאור המחלוקת באוקימתא השניה
ג. בענין המחלוקת באוקימתא השלישית ד. ביאור המחלוקת באוקימתא הרביעית.

דף ה' א' / שמעתא דחקק (פ"א - ו')

א. בביאור היה פחות מעשרה ב. בשיעור החקק כרוחבו ג. הערות נוספות.

דף ה' א' / שמעתא דמבוי שנפרץ מצידו כלפי ראשו (פ"א - ז')

א. שיטות הראשונים בביאור הגמ'.

כשיעור פשוטין לר"מ וכן ב"ג אמר ושלש לר' יהודה אם פשוטין עבדי או ברומדין מאריך.

י. טעמו של ר"י דרשי עד בי"ט ואם יש חילוק בזה בין יחיד לרבית

ריו"ג (ב' דף מ"ח) כתב בדעת ר"י דס"ל "דלא שרינן אלא כשיעור בית סאתים בלבד דהוה שיעור חצר המסכן כמו שאמר לקמן במשנתנו (כ"ג א') וע"י כ"ס בעמוד ב' אבל יותר לא ולא מיקרי תו חצר".

הרי"ב א' (ס"ה ובלבד) כתב "רבי יהודה היה מחמיר בכאן יותר משיירא (רק"ל הוזהרין להם כל זכרין מבבאור לעיל ס"ז ב' י"ז א') משום דהוה מחיצות גרועות שהמקן מרובה, ולפיכך לא התירו אלא בית סאתים לאחר או לשנים ומשם ואילך כפי חשבון זה (ועבור כל אחר טמא שיתן עוד ב"ס) כעין מה שאמר רבי יוסי בנו בתבליים ששירא, ואע"ג דהתם התיר רבי יהודה לשירא כל צרכם, שאני התם המחיצות מרורות יותר ...", והב"א (ס"ה ל"ח) כתב ע"ז "ולדעתך ר' יהודה נמי לא קאמר מכל מי שיבוא יחפור לו באר וכו', אלא לר"י הואיל ונתיבא מחיצתא אפי' לשירא לא שרינן אלא בי"ט, וכ"ס ליחיד דאתא להתם נמי הא מישרא שרי".

י. טעמם של חכמים להתיר יותר מב"ס והמסתעף לאם פסי ביראות חשיבי מוקליד

ב' טעמם של חכמים להתיר יותר מב"ס מציעו כמה דרכים בראשונים: א' רש"י (ד"ה והצר) כתב "ודעי פסי ביראות נמי (תו חצר) חשיבי מוקליד" והואיל ומיטיהו רצוין לשחית אדם תשמיש דירה מעלייתא הוא" ולכן שרינן בהן טפי מב"ס כמו בכל מקום שמוקליד, וע"ז ברע"א כמשניות (א"ת ט"ז) ולבאר דבריו ע"י היטב גמ' (כ"ג א') ובתוס' (שם ד"ה ט"ז) ולבאר דבריו ע"י היטב והקשה הרשב"א (כ"ג א' ד"ה מחציתן) בשם הר"ש [ע"ז] ברשב"א ובתוס' הרא"ש "היאך חשיבי דירה מעליא, והי' התירו שלא יהא בין המסין אלא שתי אמות וזו דירה פחותה היא (ע"י ט"ז ב' א'), ועוד דבין דאין תשמישו אלא לקצין ולפי שעה אינו חשוב דירה, דאל"כ תקשי להו לרבנן למה לא התירו כשיירא בית סאתים פני דהא התם מחיצות תבליים חשוכות יותר מפסיים (ותוס' הרא"ש הירן והין טעין קטע דהא לעיל רגלים ג"כ כשהו' ולשבות הם ובהתם שם כל מק"ל לפי שעה ולא נזכר כדור וסדר, ועוד דע"י לעיל ט"ז ב' בריו"ג והב"א (ד"ה ר"ה) ובמ"ס (ש"ס סק"ג) דמחלו הראשונים גורשמהל על מחיצת של שיהוה, ולר"ד גרעויותא מצד דהוי רק שו"א ע"ז אמר ר"ל דהתם הו' ע"ש ולא נזכר מדר"ס, והרשב"א א"ל מה לישטח התם ע"ש ר' חיי' מחיצת גרועה כשיירא ודחיק' ור' לעיל ס"ק י"ב) ...", ע"ש עוד בזה.

כ' הרשב"א (שם) כתב בשם ר"י "ודאי פסין לא חשיבי היקף דירה ... אלא שחכמים הקילו כפסי ביראות לעורך דבר מצוה אפילו כלא היקף דירה ואוקמהו אדאורייתא ולא בעין מראיותיהם".

כ' וכי היכי דאוקמה אדאורייתא להתירן בספין מותר וכ"כ הרשב"א (שם ד"ה מתי"ו) בשם התוס'.

ג' התוס' (ד"ה אפילו) כתבו כמשנית לעיל ב' אחרת אמאי בפסין שרי אפילו יש בי"ט פניו מסאכי כשיירא והחילוק בין היתרוצים הוא אם פסין חשיבי מוקליד לא, וסיימו התוס' "ויז"מ צריך לפרש כפרות וקפוחה דחשיבי פסין מוקפין לדירה אע"פ שאין אדם או דבר דאלת"ה תקשה מתני' לרב הונא כ"י תנינא (הב"א וכו') למימר כפ' הדר (לקמן דף ס"ז) דמחיצה שאינה מקנה לדירה לא שמה מחיצה ...", ובבה"ל (ש"י ש"ה ד"ה לדירה, באמצע הדיבור) כתב "אפילו לתרוץ בתרא ובב"א גוונא (דהפסי ביראות הוה לתפסיים אדם אף אין זה טעם דחשיבי מוקף לדירה ...", והקשה עליו התו"ש (ד"ה פס"ט) "ודברי הבה"ל ... בזה תמוהים מאוד מ"ט דהו"ט חוס' שאין פסין מוקפין לדירה אלא שהקילו משום מה ובתוס' מבואר כהדיא להיפך (דחשיבי מוקליד) ... ע"ש מה שהאריך בבבאור כל דברי התוס', וע"י במהרש"א (ד"ה ובתוס') דנראה דגם נקטו כחזו"א, והוסיף הגאון ר' דסייעו התוס' לרש"י מדרבב הונא בר חנינא ש"ל לר"י לחולקים על רש"י דס"ל "מי אמר רב הונא הוה כרמלית קאמר והכא (בעולי רגלים) אוקמה אדאורייתא וע"ש מה שהקי' ע"ז מהגמ' לקמן (כ"ג א') ומש"כ לעיל ומבואר דס"ל לגאון"י בדעת התוס' ולרב הונא ב"י מחיצה שאינה מוקליד אינה מחיצה כלל ולא הוה כ"י כה"ר אפי' לאשוויי כרה"י מרוא, וכן בע"ז במהרש"א, ובפורת יוסף וברע"א ועוד אחרונים קטן ע"ז דהא מפורש שם דר"ה כ"י לא קאמר ולא הוה המחיצות כלל אלא כרה"י מהני המחיצות למישר ככרמלית ורק כרה"י גם מדרבנן לא מהני, וע"י ב"י הפורת יוסף לכוונת התוס' "דאי הוה כרמלית לא הוה לגבי עולי רגלים, תרע דאם היה ב"י כרמלית לא הוה כלא פסין, אי"כ מה הועילו בכאן המסין כיון דתרוץ הוה כרמלית", וע"י כאשר לשלמה (פנ"ד ס"ז ב' מה שכתב ליישב המהרש"א, וע"ז לעיל (פ"ב).

ד' ריו"ג (ו' א' ד"ה אמרו) כתב בדעת חכמים "לא אמר חכמים זה השיעור של בית סאתים אלא בענה וקפוחה שהם דברים שהם חוקפין לדירה אלא מצליחין הוה מחיצותיהן, הלהת הוא דלא מהני יותר מבית סאתים משום דלא רצו חז"ל להקל בדבר שהמחיצות כ"י ע"י כן אדם דין הוא שיהנה אפילו ביותר מבית סאתים והקי' ע"ז הגאון"י קרפף נמי כ"י אדם הוא וכן קפוח ולכסוף ישב כ"י אדם הוא (ואפי' הכי חשיבי אפי' מוקליד) וע"ז ב' בתוס'.

י. א' אם יש חילוק בין בור לבאר בתוס' (ד"ה אפילו) מבואר דס"ל ודוחת אדם אחר לשיירא כ"י א"ל, (וע"י ש"ה ד"ה ודחיק' ור' לעיל ס"ק י"ב) ...", ע"ש עוד בזה.

וכן מבואר ברש"י בעוד דוכתי ולכן לדעת רש"י דלרבנן פסי ביראות הוה מוקליד משום דמיס ראוין לשחית אדם הו"י בבורה, וע"י ברע"א כמשניות (א"ת ט"ז), ובגאון"י הקשה על התוס' "ידלא לשחיתו תנא או אמורא בכל דוחתי למיפגל כהא בין בור לבאר", אלא ע"כ "איתחזיא לרש"י נמי הואיל ובאר שרי אפי' י' כורין, בבור נמי אע"ג דלא הוקף לדירה לא מליג ביה רבנן ושור אפי' בא"י, והגאון"י עצמו צידד לומר "ואנן אית לן למיפרי ל"ש בור הוה מוקף לדירה מדי דהוה אדיר וסוהר דלבהמות נעוה והוה מוקף לדירה משום הרועה דבהר"י, ה"י איכא אדם המשקף בהר"י ...".

יא) בטעם שכפל הדין שמוטר להרחיק

מ"ה המשנה "ומותר להרחיק כל שהוא ובלבד שיורכה בספין", וכתב הריו"ג (ו' א' ס"ד"ה אמר) "הא דקא מהדר למתני' הא י"ל דלמפתח אלתא כרכי מאיר דפליג כה"ר רבי יהודה דשרי כל שהוא רוצה אפילו ביותר מבית סאתים והו"י מחלוקת ואחר כך פתח והלכה כסתם", ובחכמת מנזח מחק לסיפא דמתני' והוסיף שכן ליתא כדפוס יושן.

ב. בענין מוקף לדירה

א) כטעם שדיר וסוהר ועוד מקומות חשיבי מוקליד הבה"ל (ש"י ש"ה ס"א ד"ה לדירה) הביא כמה דרכים לבאר הטעם שדרי"ס חשיבי מוקליד: א' תחילה כתב "כתב רש"י בטעמו של דבר רפ"י ביראות [חשיבי מוקליד] הואיל ומיטיהו ראוין לשחית אדם תשמיש דירה מעלייתא היא, וכן דיר וסוהר וכו' משום דהוה אדיר ברש"י כ"ב א' ד"ה כל איתן", והקשה ע"ז "דבשלמא בחצר ש"יך (הא) טעמא משום דבחדר מונחים כמה וכמה דברים

דף י"ח א'

מפסין אף כלא מדר"מ והיינו אפילו איכא בספין עומדי משום דחשיבי לבוד כמחיצה נמורה.

ב) ביאור הקושא לתנאי גמ' "לימא מתני' ולא כתנאי ... והנני אומר תבלין לבוד ולא ספין", ובבבאור הקושא מציעו ב' דרכים בראשונים: א' התוס' (ד"ה ט"ז) כתבו "הקשה נמי היה יודע שיש חילוק בין בור לבאר דמתני' היא (כ"ב ב'), אלא שהיה מוקף למרש מרלא פירש במלוהיה ומסין לבאר מכלל ולא מפליג ...", וכ"א המהרש"א (ש"ה) שלא היה